

УДК: 364-787.7-058.855

ФЕДОРОВА Лідія Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, в.о. доцента кафедри
соціальної роботи, соціальної педагогіки та
дошкільної освіти,

Мелітопольський державний педагогічний університет
ім. Б. Хмельницького

e-mail: blondinkaladyboss@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ОПІКУНСЬКОЮ СІМ'ЄЮ

У статті автор проводить теоретичний аналіз понятійно-категоріального апарату соціально-педагогічної роботи з опікунською сім'єю визначивши відмінності в поняттях «опіка», «опікунська сім'я», «піклування», «прийомна сім'я», «усиновлення», «фостерна» і «дистантна сім'я», «патронатна» і «патронажна сім'я». Спираючись на праці науковців, проаналізовано соціально-філософський, соціально-педагогічний, юридичний та соціально-психологічний контексти проблеми дослідження, що дало змогу уточнити поняття «опікунська сім'я» та соціально-педагогічна робота з опікунською сім'єю в загальноосвітній середній школі.

Ключові слова: *усиновлення, сім'я, опіка, піклування, опікунська сім'я, прийомна сім'я, фостерна сім'я, дистантна сім'я, патронатна сім'я, патронажна сім'я, дитина-сирота.*

Постановка проблеми. В Україні як і в інших країнах однією з важливих соціальних проблем являється сирітство. Дітям, які не мають можливості виховуватися в біологічній родині, держава законодавчо гарантує право на сімейне виховання шляхом розвитку сімейних форм їх влаштування. Специфіку усиновлення, фостерінга, сімейних форм виховання дітей-сиріт висвітлено у працях І. Братусь, А. Капської, Н. Мартовицької, О. Романовської та ін. Аналізуючи останні дослідження і публікації теоретико-методичних основ соціально-педагогічної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, ми звернули увагу на роботи українських і зарубіжних науковців: І. Бабенко, І. Зверевої, А. Капської, В. Курбатова, В. Мишківської, Р. Овчарової, В. Оржеховської, Ж. Петрочко, С. Толстоухової та ін.

Усталена в Україні система державної опіки над дітьми-сиротами та дітьми, які залишились без батьківського піклування, структурована таким чином, щоб дитина була доглянута державними установами від часу свого народження до набуття повноліття. Важливою для нашої статті є думка І. Пеши, яка наголошує на тому, що сімейні форми опіки мають пріоритет у сучасному вихованні дітей-сиріт. Дослідниця вказує на те, що міжнародний досвід державної опіки над дітьми свідчить про поступову відмову держав з

гуманістичним спрямуванням соціальної політики від інтернатних форм утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і орієнтацію на створення та підтримку сімейних форм опіки. Вивчаючи проблеми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, І. Пеша підкреслила, що саме сімейне виховання має бути пріоритетною формою опіки. У той же час дослідниця вказує на збільшення кількості дітей, над якими немає можливості встановити опіку або направити їх на усиновлення. Такі діти потрапляють до державних закладів: будинків дитини, дитячих будинків, шкіл-інтернатів. При цьому вихованці інтернатних закладів відрізняються від дітей, які виховуються в сім'ях, станом здоров'я, розвитком інтелекту тощо [1].

Науковці (Г. Бевз [2], І. Пеша [1], А. Капська [3], Н. Комарова [4]) наголошують на пріоритетності функціонування дитячого будинку сімейного типу, оскільки така форма сімейного влаштування дитини-сироти допомагає пристосуватися їй до життя у соціально адаптованій системі дитячого будинку сімейного типу.

У науковій літературі існує таке поняття, як «фостерна сім'я». Фостерна сім'я, на думку української вченої О. Романовської, у Великобританії є поширеною сімейною формою виховання дітей. У дисертаційному дослідженні вченої характеризується сутність фостерної сім'ї, яка на думку автора, сприяє соціальному становленню дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування [5]. О. Романовська пише про умови ефективності виховного впливу фостерної сім'ї на процес соціалізації прийомних дітей і його успішний перебіг, а саме: «...орієнтація фостерної сім'ї, в першу чергу, на індивідуалізацію діяльності спілкування» [5, с. 61].

До офіційного закріплення постановою Кабінету Міністрів (за № 565 від 26 квітня 2002 р.) [6] замість терміну «приймна сім'я» у нормативно-правовій документації використовувався термін «фостерна сім'я». Українські вчені Г. Лактіонова [7], І. Братусь [8] зазначали, що для опису фостерінгу єдиної термінології немає, тому використовувалися синонімічні терміни, а саме: «фостерна сім'я», «сімейна модель опіки над дітьми», «патронатне виховання», «виховання у прийомній сім'ї» тощо [7, с. 17–19].

Залежно від складності розрізняють декілька видів фостерінгу. Так, С. Грищенко наводить такі види: фостерінг для підлітків, фостерінг для дітей з особливими потребами, частковий фостерінг, фостерінг для неповнолітніх правопорушників, фостерінг як попереднє усиновлення, фостерінг для груп братів і сестер, фостерінг для мами з дитиною тощо [9, с. 10–12].

На думку Н. Краснової, фостерні сім'ї є різновидом прийомної сім'ї, і саме за фостерною опікою дитина може повернутися до кровної сім'ї, а також її можуть усиновити. Н. Краснова також зазначає, що ознакою опікунської сім'ї є тимчасове сімейне виховання дитини, що залишилася без батьківського піклування. Як пояснює дослідниця, в опікунську сім'ю дитину в більшості випадків беруть її родичі, і саме вони одержують заробітну платню за виховання прийомних дітей [10, с. 110].

Як бачимо, у фостерній сім'ї мова не йде про виховання дитини-сироти, яка потребує захисту її майнових прав. У фостерній сім'ї, яка може виховувати нерідну дитину, юридичний захист майна дитини не є визначальним чинником. На нашу думку, головною у фостерній сім'ї є допомога дітям різного віку, які перебувають у складних життєвих обставинах, захист їхніх прав на освіту, виховання, їхній повноцінний розвиток.

У Положенні про прийомну сім'ю [6] надається визначення терміна «приймна сім'я»: це сім'я або окрема особа, яка не перебуває у шлюбі, що добровільно взяла на виховання та спільне проживання від одного до чотирьох дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Також слід звернути увагу на дослідження вітчизняних соціальних педагогів: О. Безпалько, Г. Лактіонової, Ж. Петрочко, І. Пеша та ін. Так, О. Безпалько, І. Пеша вказують на те, що прийомна сім'я – це сім'я, яка добровільно взяла із закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, від 1 до 4 дітей для виховання і спільного проживання [11, с. 74; 244].

Г. Бевз розкриває змістовне навантаження понять «приймна сім'я», «приймний-приймна». Ці поняття вказують на прийняття, приєднання, розширення меж відповідальності, компетенції тощо. Поняття «приймна сім'я», як пише автор, «...продовжує нести своє

психолінгвістичне наповнення, що вказує на окреслені нами смислові поняття «додавання» чи «обмеження», що розгортаються в історичному контексті» [2, с. 311].

Як бачимо, різниця між прийомною сім'єю та опікунською в тому, що для прийомної сім'ї чітко визначено кількість дітей, які можуть у ній виховуватися. Також у прийомній сім'ї, на відміну від опікунської, встановлена і загальна кількість дітей у родині з урахуванням власних дітей – не більше п'яти. На відміну від прийомної сім'ї, де не встановлені родинні стосунки, прийомні батьки можуть не знати про культурні традиції попередньої сім'ї дитини. В опікунській сім'ї, навпаки, родинні стосунки вже налагоджені, опікунам зазвичай відомо, як саме виховувалася раніше дитина, що до них потрапила, більшості опікунам відомо, які були звички у її батьків, якою є її вдача тощо.

Розглядаючи особливості опіки та піклування у Росії, Л. Міхеєва використовує терміни «патронатна сім'я», «сім'я патронатних вихователів». За її твердженням, така форма сімейного влаштування дитини сироти є певним нововведенням, коли місцеві органи самоврядування не мають фінансування на утримання опікунських сімей. За даними, що наводить Л. Міхеєва, в останній час опікуни зловживають становищем навіть кровної дитини-сироти та використовують на особисті потреби кошти, які надаються органами місцевого самоврядування для утримання дитини [12].

Про патронажну сім'ю в сучасній Україні пише Н. Краснова [10]. Така сім'я, за визначенням автора, передбачає створення інституту професійних вихователів, що заміщують сім'ї на певний час. Як бачимо, різниця між патронатною та патронажною сім'єю у тому, що до патронажної сім'ї передаються некровні діти, які поселяються на певний час з дитячого будинку або з неблагополучних сімей. До патронажних сімей, як у випадках із замісною опікою у Польщі, діти передаються на певний час, до з'ясування ситуації. Так, Н. Краснова зазначає: «Після того, як дитина одержить необхідну соціально-психологічну допомогу в патронажній сім'ї (наприклад, у зв'язку із стресом від виявленої батьками жорстокості), вона повертається до своєї кровної сім'ї, якщо в ній змінилися умови» [10, с. 111]. Як бачимо, у патронажній сім'ї можуть виховуватися не тільки діти-сироти та діти, що позбавлені батьківського піклування, як в опікунській та патронатній сім'ї.

Окреме проживання дитини із батьками, на думку Н. Куб'як, зумовило появу дистантних сімей. Ці сім'ї, за висловом автора, є «окремим типом з особливими умовами сімейного життя, де батьки є трудовими мігрантами» [13, с. 4].

Останнім часом все більшу увагу науковців привертає сім'я, у якій дитина пов'язана з батьками кровними зв'язками, але при цьому не наголошується на опікунській сім'ї. Розглядаються різні форми опіки, що ґрунтуються на родинних зв'язках. Слід зазначити, що в останнє десятиріччя науковці виокремлюють різні категорії опіки, спираючись на різні підходи. Так, Б. Лучинська виділяє опіку як категорію сімейну, моральну, правову, а також суспільну опіку як виховну категорію [14].

Опіка над неповнолітніми дітьми, як зазначає дослідниця, існувала ще в епоху великої патріархальної сім'ї. На думку автора, ті малолітні діти, які після смерті батька залишилися під опікою інших родичів, продовжували жити під захистом тієї ж сім'ї; але такого захисту не мали ті, у сім'ях яких дорослих не було.

На нашу думку, термін «опіка» підмінюється у цьому розумінні терміном «піклування». Зауважимо, що ще з кінця XIX століття ці терміни педагогами-вихователями вважалися ідентичними.

Визначивши відмінності в поняттях «опіка», «опікунська сім'я», «піклування», «приймна сім'я», «усиновлення», «фостерна» і «дистантна сім'я», «патронатна» і «патронажна сім'я», вважаємо, що на сьогодні ці поняття недостатньо розмежовуються. Потрібно чітко розрізняти опіку та піклування, оскільки вони є різними соціальними інститутами і самостійними інститутами права. У науковій літературі поняття «опіка» та «піклування» нечітко визначені, а тому саме уточнення цих понять дозволить установити межі поведінки опікуна у правовому, педагогічному і психологічному сенсах, а також порядок належного формування основних підходів у соціально-педагогічній роботі з опікунськими сім'ями.

Сім'я виникає для забезпечення особистого щастя та благополуччя людини. Виконує важливу роль не тільки для подальшого життя, але й для соціалізації індивіда у суспільстві,

його зв'язку із суспільством. Термін «сім'я» у філософському словнику визначається як «первинна інституалізована соціальна форма спільного життя людей; організація, що засновується на шлюбі або кровно-родинних відносинах, пов'язаних господарсько-побутовою спільнотою» [15, с. 609].

Сім'я, як зазначалося вітчизняними соціальними педагогами І. Звереву, Ж. Петрочко, – це «...мала соціальна група, заснована на офіційному громадському шлюбі або кровному спорідненні, члени якої об'єднані сумісним проживанням і веденням домашнього господарства, виконанням сімейних функцій, емоційними зв'язками та взаємними юридичними і моральними зобов'язаннями по відношенню одне до одного, родинними традиціями» [18].

І. Трубавіна вважає, що сім'я є об'єктом соціальної педагогіки, адже виступає «особливою соціальною системою, соціальним інститутом, первинним контактним колективом, малою соціальною групою, цілісним об'єктом та суб'єктом будь-якої роботи щодо неї» [16, с. 31–32]. Суттєвою знахідкою автора є наукове обґрунтування сім'ї як суб'єкта та об'єкта соціалізації [16, с. 32]. Також цілком поділяємо думку І. Трубавіної про те, що актуальними лишаються проблеми соціально-педагогічної роботи з новими типами сімей, залучення сімей до творення сімейної політики тощо [16, с. 35].

Ураховуючи контекстуальний підхід до розробки проблеми нашого дослідження, за допомогою порівняльного аналізу джерел ми дійшли висновку про те, що в опікунській сім'ї перебувають малолітні діти (до 14 років), що залишилися без батьківської опіки. Ці діти зазвичай отримують статус сироти, а опікуни отримують державну допомогу на їх виховання. Розглянемо поняття «сирота» та «соціальна сирота» більш детально.

Так, О. Безпалько визначає поняття «сирота» таким чином: сирота – це дитина, що тимчасово чи постійно перебуває поза сімейним оточенням унаслідок втрати батьків, а також дитина, яка не може з певних причин чи із власних інтересів залишатися в сімейному оточенні і потребує захисту та допомоги з боку держави [11, с. 71]. Соціальні сироти, як визначає науковець, – це особлива група дітей, які внаслідок соціальних, економічних та морально-психологічних причин лишилися сиротами при живих батьках [11, с. 77].

Психолого-педагогічний супровід процесу виховання дітей-сиріт розкривається у роботі Ж. Захарової. За Конвенцією ООН із прав дитини [17], ніякий інший соціальний інститут не в змозі замінити дитині сім'ю. Як підкреслює Ж. Захарова, необхідно створювати умови для здійснення прав дитини на виховання у сім'ї. Тому дослідниця пише: «На сьогодні держава докладає зусиль, щоб зберегти дитину у сім'ї і попередити її передачу на виховання у державні заклади. Якщо ж це неможливо, то перевага надається замісній сім'ї» [18, с. 35]. Автор виділяє декілька форм сімейного устрою дітей-сиріт: опікунська, усиновлювачі, прийомна та патронатна. Як вважає автор, усі названі форми сімейного устрою об'єднуються у поняття «замісна сім'я». Ж. Захарова розкриває це поняття так: це сім'я, у якій виховується дитина, яка втратила зв'язок із рідною сім'єю, де життєдіяльність і виховання наближені до природних умов і забезпечується індивідуальний розвиток та соціалізація дитини [18, с. 35].

На сьогодні існують різні погляди щодо визначення поняття «опіка» у правовому контексті, тому ця проблема не вирішується однозначно. Поняття «опіка» та «піклування» у юридичному контексті зустрічається у різних значеннях. Як засвідчив аналіз джерел, це два різних правових інститути: «Опіка – це правовий інститут, що компенсує часткову недієздатність осіб, які в силу віку чи статі не можуть самостійно здійснювати правову діяльність. Піклування – це правовий інститут, що компенсує повну недієздатність осіб, які за природою своєю не є дієздатними через особливого роду особисті недоліки (психічних, моральних, фізичних)» [19, с. 54]. Але у посткласичному праві, як зазначає М. Ярова, ці поняття зводяться лише до одного – піклування. Припускаємо, що саме це вносить плутанину у використання означених понять у сучасних умовах.

Погоджуючись із думкою О. Томілова про те, що поняття «опіка» та «піклування» в юридичній літературі в основному розуміються як єдиний інститут, підкреслимо відмінності між цими поняттями, що виділяються автором. Так О. Томілов пише про те, що опіка нерозривно пов'язана із процесом виховання і розглядається як форма виховання у сім'ї опікуна. Відмінність між опікою та піклуванням залежить від правового врегулювання: «Опіка близька до сімейного права. Це поняття включає в себе всі види піклування над

особами, які потребують захисту своїх прав та інтересів. Переважно це вказує на дозвільний характер правового регулювання, при цьому особа, яка перебуває під опікою, може здійснювати конкретні дії і ніякі інші. При піклуванні дозвільний характер змінюється на дозвільно-погоджувальний, що пов'язано з переданням підопічному прав на власну активну поведінку за наявності конкретних заборон на ті чи інші дії» [20, с. 4–5].

Згідно із Законом України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (2005 р.), опіка та піклування встановлюється над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, які влаштовуються в сім'ї громадян України, що перебувають, переважно, у сімейних, родинних відносинах з цими дітьми-сиротами або дітьми, позбавленими батьківського піклування, з метою забезпечення їх виховання, освіти, розвитку і захисту їхніх прав та інтересів» [21].

У полі зору Л. Кальченко – соціальний захист бездоглядної дитини. Як вважає дослідниця, це поняття має тлумачитися як система практичних заходів держави і суспільства, що спрямована на відновлення зовнішніх соціально-економічних, політичних, медико-екологічних, правових, психолого-педагогічних умов. Ці умови, на думку Л. Кальченко, забезпечують виживання і розвиток дітей, адже вони спрямовані на подолання ситуації, коли дії окремих осіб чи інститутів завдають безпосередньої шкоди здоров'ю дитини, її розвитку, що деформує природний процес соціалізації особистості дитини та її самореалізації [22, с. 10]. Погоджуючись із автором, маємо вказати на те, що запропоновані умови не можуть повністю відтворити роботу соціального педагога з опікунською сім'єю на базі загальноосвітньої школи, адже ці умови стосуються практики соціального захисту бездоглядних і безпритульних дітей у притулках [22, с. 9].

Дотримуючись думок авторитетних науковців, також вважаємо, що у опікунській сім'ї на захист дитини мають бути спрямовані інноваційні соціально-педагогічні технології, результативні методи соціально-педагогічної роботи, соціально-педагогічний патронаж тощо.

Таким чином, беремо за основу визначення, запропоновані в «Енциклопедії фахівців соціальної сфери», що дитина-сирота – «...це дитина, у якої померли або загинули батьки; дитина, позбавлена батьківського піклування, – це дитина, батьки якої позбавлені батьківських прав, або її відібрано без позбавлення батьків батьківських прав; її батьки визнані зниклими безвісти; визнані недієздатними; оголошені померлими; відбувають покарання в місцях позбавлення волі; перебувають під вартою в час слідства; розшукуються органами внутрішніх справ у зв'язку з ухиленням від сплати аліментів і відсутністю відомостей про їхнє місцезнаходження; через тривалу хворобу не мають змоги виконувати батьківські обов'язки; підкинуті діти; діти, батьки яких невідомі; безпритульні діти».

Отже, враховуючи Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» та визначені поняття «сім'я», «дитина-сирота», тлумачимо *опікунську сім'ю як малу динамічну групу людей, які пов'язані родинними зв'язками, і взяли на виховання у власну сім'ю дитину своїх близьких родичів, що залишилася без піклування батьків*. Опікунська сім'я сприяє соціалізації кровних дітей-сиріт та дітей, що залишилися без батьківського піклування, через певні правові процедури, забезпечує такій дитині навчання, виховання, особистісне становлення та захист майнових та немайнових прав. Відмінністю опікунської сім'ї від інших типів сімей є саме встановлення адаптаційних (вторинних) родинних зв'язків із дитиною.

Як визначає І. Зверева, «...особлива увага приділяється проблемам опіки і виховання особистості та її соціальної адаптації у дошкільній, школі, позашкільних закладах» [23, с. 15]. Погоджуючись із І. Зверевою, вважаємо важливою її думку про те, що у сучасній теорії соціальної педагогіки основні дослідження спрямовані на вивчення виховно-опікунської і культурно-творчої діяльності родини, школи, громадських організацій, церкви, закладів праці, судових інстанцій та комісій у справах неповнолітніх [23, с. 15].

Отже, соціально-педагогічна робота з опікунською сім'єю в загальноосвітній середній школі – це професійна діяльність соціального педагога в освітньо-виховному середовищі школи, спрямована на забезпечення потреб, інтересів та захист прав дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, та членів опікунської сім'ї, в якій вона

виховується. Соціально-педагогічна робота з опікунською сім'єю в загальноосвітній середній школі реалізується через комплексну, системну діяльність соціального педагога з дітьми-сиротами, членами опікунської сім'ї, психологом школи, педагогічним колективом, адміністрацією школи та, у разі необхідності, із соціальним працівником ЦССДМ, дільничним інспектором міліції, спеціалістом з організаційно-правових питань. Соціально-педагогічна робота з опікунською сім'єю в загальноосвітній середній школі реалізується соціальним педагогом через надання соціально-педагогічних послуг.

Висновки. Детальний теоретичний аналіз наукових джерел із проблеми дослідження показав, що питання опіки є об'єктом вивчення різних суспільних наук. Кожна з них вивчає проблему опіки над дитиною-сиротою та дитиною, позбавленою батьківського піклування, в контексті власного предмета. Тому у подальшому пропонуємо розглянути форми і методи, рівні і показники Соціально-педагогічної роботи з опікунською сім'єю в загальноосвітній середній школі.

Список використаної літератури

1. Пеша І. В. Дитячі будинки сімейного типу як особлива форма сімейної опіки над дітьми-сиротами, позбавленими батьківського піклування (український центр політичного менеджменту) / І. В. Пеша // Український соціум. – 2003. – № 1(2). – С. 72–80. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=8&n=50&c=1077>.
2. Бевз Г. М. Приймна сім'я: соціально-психологічні виміри / Г. М. Бевз. – Київ : Слово, 2010. – 352 с.
3. Капська А. Й. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей : навч. посіб. / А. Й. Капська, І. В. Пеша. – Київ : Центр учбов. літ-ри, 2012. – 232 с.
4. Комарова Н. М. Методичні рекомендації щодо навчання прийомних батьків, соціальних працівників, національних та регіональних тренерів / Н. М. Комарова, І. В. Пеша. – Київ, 2006. – 168 с.
5. Романовська О. О. Теоретичні основи поняття «фостерна сім'я» у Великобританії / О. О. Романовська // Соціалізація особистості : зб. наук. пр. – Київ : НПУ, 2000. – Вип. 3. – С. 57–68.
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про прийомну сім'ю» від 26 квітня 2002 р. № 565 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-p>
7. Лактионова Г. М. Правовое обеспечение фостерной опеки над детьми в Великобритании / Г. М. Лактионова // Инновационные формы опеки детей: международный и национальный опыт / Г. М. Лактионова, Е. С. Шипиленко, И. В. Братусь ; [под общ. ред. Г. М. Лактионовой]. – Київ : Научный мир, 2001. – С. 17–27.
8. Лактионова Г. М. Инновационные формы опеки детей: международный и национальный опыт / Г. М. Лактионова, Е. С. Шипиленко, И. В. Братусь ; [под общ. ред. Г. М. Лактионовой]. – Київ : Вид-во «Науковий світ», 2001. – 61 с.
9. Грищенко С. Міжнародний досвід у розвитку інституту прийомної сім'ї (фостерінгу) / С. Грищенко // Вісник представництва EveryChild в Україні. – 2003. – № 1. – С. 9–12.
10. Краснова Н. П. Організація соціального захисту дітей-сиріт в сучасній Україні / Н. П. Краснова // Український Медичний Альманах. – 2008. – Т. 11. – № 6 (додаток). – С. 110–111.
11. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Безпалько. – Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 208 с.
12. Михеева Л. Ю. Институт опеки и попечительства в современных условиях / Л. Ю. Михеева // Государство и право. – 2003. – № 5. – С. 53–59.
13. Куб'як Н. І. Запобігання педагогічної занедбаності дітей молодшого шкільного віку з дискантних сімей : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Н. І. Куб'як. – Чернівці, 2010. – 283 с.
14. Лучинська Б. Опікунська педагогіка Польщі у час політичних змін / Б. Лучинська // Вісник Львівського університету. Серія: педагогічна. – 2003. – Вип. 17. – С. 175–178.
15. Грицанов А. А. Новейший философский словарь / сост., гл. науч. ред. А. А. Грицанов. – 3-е изд., испр. – Минск : Книжный Дом, 2003. – 1280 с.
16. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні: теорія і методика : [монографія] / І. М. Трубавіна. – Харків : Нове слово, 2007. – 395 с.
17. Конвенція про права дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
18. Захарова Ж. А. Социально-педагогическое сопровождение процесса воспитания приемного ребенка в замещающей семье : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Ж. А. Захарова. – Кострома, 2009. – 615 с.
19. Яровая М. В. Римское частное право / М. В. Яровая. – СПб. : Изд-во «Питер», 2004. – 192 с.
20. Томилов А. Ю. Защита прав и интересов несовершеннолетних лиц, находящихся под опекой и попечительством : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14; 12.00.03 / А. Ю. Томилов. – М., 2001. – 193 с.
21. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 року № 2342-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
22. Кальченко Л. В. Педагогічні умови соціального захисту бездоглядних дітей у притулках для неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / Л. В. Кальченко. – Луганськ, 2009. – 20 с.
23. Зверева І. Д. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / [за заг. ред. І. Д. Зверевої]. – Київ : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.

References

1. Pyesha, I. V. (2003). Family homes as a special form of family care of orphans deprived of parental care. (Ukrainian Center of Political Management) *Ukrainian society*, 1(2), 72–80. Retrieved from <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=8&n=50&c=1077>. (in Ukr.).
2. Bevz, G. M. (2010). *Foster family, social and psychological dimensions*. Kyiv: Publishing House «Word». (in Ukr.).
3. Capska, A. Y. & Pyesha, I. V. (2012). *Social support different categories of families and children*. Kyiv: Center of educational literature. (in Ukr.).
4. Komarova, N. M. & Pyesha, I. V. (2006). *Guidelines for training foster parents, social workers, national and regional trainers*. Kyiv: State Social Services. (in Ukr.).
5. Romanovska, O. O. (2000). Theoretical Foundations of the concept of «foster family» in the UK. *Socialization of the individual: collection of scientific papers*, 3, 57–68. (in Ukr.).
6. Cabinet of Ministers of Ukraine «On Approval of the foster family» (26/04/2002. № 565). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-п>. (in Ukr.).
7. Laktionova, G. M., Shipilenko, E. S. & Bratus; I. V. (2001). Innovative forms of the care of children: international and national experience. In G. M. Laktionova, *Legal provision of foster care for children in Great Britain*. Kyiv: Publisher House “Scientific world”, 17–27. (in Rus.).
8. Laktionova, G. M., Shipilenko, E. S. et al. (2001). In G. M. Laktionova (Ed.). Innovative forms of the guardianship of children: international and national experience. Kyiv: Publisher House “Scientific world”. (in Rus.).
9. Grishchenko, S. (2003). International experience in the development of the institute foster family (Fostering). *Bulletin representation EveryChild Ukraine*, 1, 9–12. (in Ukr.).
10. Krasnova, N. P. (2008). The social protection of orphans in modern Ukraine. *Ukrainian Medical Almanah*, 11, 6, 110–111. (in Ukr.).
11. Bezpalko O. V. (2009). *Social pedagogy: charts, tables, comments*. Kyiv: Center of educational literature. (in Ukr.).
12. Mikheeva, L. Yu. (2003). The institute of guardianship and tutelary in modern conditions. *State and Law*, 5, 53–59. (in Rus.).
13. Kub'yak, N. I. (2010). *Prevention of educational neglect of children of primary school age in the distant families*. (PhD dissertation). Chernivtsi. (in Ukr.).
14. Luchinskaya, B. (2003). Guardian pedagogy of Poland in the course of political changes. *Bulletin of Lviv University. Series: pedagogical*, 17, 175–178. (in Ukr.).
15. Gritsanov, A. A. (2003). *The newest philosophical dictionary*. 3rd edition. Minsk: The Book House. (in Rus.).
16. Trubavina, I. M. (2007). *Social and educational work with families in Ukraine: theory and methods*. Kharkiv: The new word. (in Ukr.).
17. *Convention on the Rights of the Child*. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021. (in Ukr.).
18. Zakharova, Zh. A. (2009). *Socio-pedagogical support of the process of raising a foster child in a substitute family* (Doctor of Science dissertation). Kostroma. (in Rus.).
19. Yarovaya, M. V. (2004). *Roman private law*. St. Petersburg : Publishing house «Peter». (in Rus.).
20. Tomilov, A. Yu. (2001). *Protection of the rights and interests of minors under guardianship and guardianship* (Doctor of Science dissertation). Moscow. (in Rus.).
21. *The Law of Ukraine* (2005). «On ensuring organizational and legal conditions for social protection of orphans and children deprived of parental care» (13.01.2005, № 2342-IV). Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua>. (in Ukr.).
22. Kalchenko, L. (2009). Pedagogical conditions of social protection of homeless children in shelters for minors (PhD dissertation) *Theses*. Lugansk, Lugansk University (in Ukr.).
23. Zvereva, I. D. (2008). In I. D. Zvereva (Ed). *Social pedagogy: small encyclopedia*. Kyiv: Center of educational literature. (in Ukr.).

FEDOROVA Lidiia,

PhD in Pedagogy, Associate Professor of Department of Social Work, Social Pedagogy and Pre-School Education

Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

e-mail: blondinkaladyboss@gmail.com

THEORETICAL ANALYSIS OF THE CONCEPTUAL-AND-CATEGORIAL APPARATUS OF SOCIAL-AND-PEDAGOGICAL WORK WITH THE GUARDIAN FAMILY

Abstract. *Introduction.* In Ukraine, as in other countries, one of the most important social problems is orphan hood. For children who do not have the opportunity to be brought up in a biological family, the state legally guarantees the right to family education by developing family forms. Important for our article is to clarify the concept of «tutelary family». The starting point for its definition is the concept of «family».

Purpose. In the article the author conducts a theoretical analysis of the conceptual-categorical apparatus of social and pedagogical work with the tutelary family, namely, relying on the scientific works of modern scientists, analyzes, compares and clarifies concepts.

Methods. Theoretical analysis of the literature for substantiating the essence and features of social and pedagogical work with the tutelary family.

Results. Defined the differences in the terms «guardianship», «tutelary family», «family», «adoption», «foster» and «distant family», «patronage family». The difference between a tutelary family and other types of families is the establishment of adaptive (secondary) family ties with the child. In social and educational work of tutelary family in secondary school understand the professional activity of social teacher education in school and educational environment designed to meet the needs, interests and protection of orphans or children deprived of parental care and family trustee in which it is brought. It is realized through a comprehensive, systematic activities of social pedagogue trustee of the family and children are brought up in it.

Originality. The contents of the concepts «tutelary family» (a small dynamic group of people connected by family ties, who took their close relatives to be raised in their family, which is left without parents) and «social and pedagogical work with the tutelary family in the general secondary school» (professional the activity of the social teacher in the educational and educational environment of the school, aimed at ensuring the needs, interests and protection of the rights of an orphaned child or a child who has lost parental rights, and members of the tutelary family, in which he is brought up).

Conclusion. A detailed theoretical analysis of scientific works with the problems of research has shown that the issue of custody is an object of study of various social sciences. Each of them studies the problem of guardianship of an orphaned child and a child deprived of parental care in the context of his own subject. Therefore, in the future we propose to consider the forms and methods, levels and indicators of social and pedagogical work with the tutelary family in the general secondary school.

Key words: adoption; family; guardianship; guardianship; tutelary family; foster family; distant family; orphan.

Одержано редакцією 21.04.2017
Прийнято до публікації 28.04.2017